

הרב אברהם ישראל שריר

על מהות הגיור במשנתו של הרב שאול ישראל זצ"ל*

תגובה למאמרו של הרב ד"ר יצחק רונס
"תפיסת הגיור הציונית הדתית – עיון
במשנת הרב שאול ישראלי" צהר לט 259
(התשע"ו)

במאמר דן הרב יצחק רונס בדברי מורי-חמי הרב שאול ישראלי זצ"ל בספרו "חוות בנימין", במאמר "גר שנתגייר כקטן שנולד, תכנו ומובנו".¹ בסימן זה הרב ישראלי מלמד שעיקר מעשה הגרות הוא בקבלת בית הדין את הבא להתגייר לכלל ישראל. על ידי קריאה מודרכת בקטעים נבחרים מתוך המאמר, הכותב מוביל את הקורא לקראת מסקנה הגורסת שהרב ישראלי כביכול חידש ופסק להלכה שגרות תקפה בדיעבד גם ללא קבלת מצוות. לתפיסה זו קורא בעל המאמר "תפיסת הגיור הציונית הדתית".

בין יתר דבריו, הכותב מצטט את דברי הרב גורן והרב בקשי דורון, הסוברים שלא ניתן להפריד בין המרכיב הדתי ובין המרכיב הלאומי בעם ישראל, ומוסיף (עמ' 272):

לדברי החכמים האלה, זהותו הדתית של האדם מישראל, וממילא של הגר, שואבת את כוחה מהיותו חלק מן הלאום הישראלי. אולם בעוד הרב ישראלי מנתק את הממד הלאומי מן הממד הדתי [ההדגשות במובאות כאן ובהמשך הן שלי – אי"ש], הרבנים הללו אינם מכירים בהפרדה זו.

* הערת העורך: ראה מאמרו של הרב אורי רדמן "עיון במהות הגרות במשנתו של הרב שאול ישראלי" בגיליון זה.

1 הרב שאול ישראלי חוות בנימין ב (התשנ"ב), סימן סז (עמ' תט-תיד).

ובהמשך לדברים אלו (עמ' 273):

ומצד שני, דבריו של הרב ישראלי המושכים לכיוון האחר, ולפיו ניתן להפריד בין המרכיבים [הדתי והלאומי].

לדבריו, את ההפרדה הזו בין הממד הלאומי ובין הממד הדתי משתית הרב ישראלי על דברי מהר"ל (שם):

אימוץ [הרב ישראלי את] השקפת המהר"ל בדבר סגולת ישראל הפנימית כיסוד לאומיותם של ישראל פותח פתח להבנה שתיתכן קבלה בדיעבד של מתגייר אף בלא שקיבל עליו עול מצוות.

ברם, המעיין בדברי הרב ישראלי במלואם ולא בדילוגים סלקטיביים כבמאמרו של הרב רונס, מגלה תמונה אחרת לחלוטין, שמסקנותיה הפוכות!

הבה נעיין בפסקה הכתובה באותו מאמר ב"חוות בנימין" לקראת סופו – פסקה שהרב רונס התעלם ממנה במאמרו – ומציגה בבהירות את מסקנתו של הרב ישראלי, שהרי ברור לכול שאינה דומה שקלא וטריא במהלכו של עיון למסקנות המובאות בסופו:

ולפ"ז יתכן ולא נשגה באמרנו, שכל תוכן הגירות היא הסתפחות לעם ישראל, אלא שלא תתכן הסתפחות זו, אם אינו מוכן לקיים תורה ומצוותיה; שכן במעמד הר סיני אמר כל העם "יחדו" נעשה ונשמע, ולא נשאר אף אחד מעם ישראל שלא היה בקבלת התורה. נתאחד עם ישראל במעמד זה והפך לאחדים עם התורה. על כן בהצטרף הנכרי מעמי הנכר לעם ישראל הוא נכלל בזה גופא למקבלי התורה במעמד הר סיני, כשם שילד יהודי מצווה ועומד מכוח מעמד זה. מה שנצטרך מהגר קבלת מצוות, אין זה אלא בחינת גילוי מילתא שמסכים לתנאי שבו מותנית הצטרפותו לעם ישראל. על כן מספיק במה שמודיעים לו רק מקצת מן המצוות, מבלי שידע תוכנן של כל המצוות וקבלתו אותן במפורש. כי בהיותו אחד מישראל, הרי הוא חייב במצוות, ככל אחד אחר. ונראה שזה מפורש בכתוב במגילת רות, שמשם אנו למדים כמה מפרטי סדר הגירות. וזה מה שאמרה: "עמך עמי ואֵלֶיךָ אֵלֶי". לאמר, שע"י שהופכת להיות חלק מעם ישראל, אלקי ישראל הוא אלוֹקֶיהָ! זהו יסוד הגירות ואידך פירושא, זיל גמור!²

ולמי שמסקנה זו עדיין אינה ברורה מספיק, הרי שהרב ישראלי חותם את מאמרו במילים:

על מהות הגיור במשנתו של הרב שאול ישראלי זצ"ל

הנה כי כן, נתברר לנו מושג הגירות ויסודות הלאומיות הישראלית שהם בקשר הבלתי נפרד בין קב"ה, אורייתא וישראל. ברוך שבחר בנו ונתן לנו את תורתו.³

האם לזה ייקרא ניתוק של "הממד הלאומי מן הממד הדתי"?!

גם בהתייחסותו של הרב ישראלי לדברי המהר"ל ניכרת קריאתו הסלקטיבית של הרב רונס במאמרו, שהרי בפסקה הכמעט אחרונה של מאמרו ב"חוות בנימין" כתב הרב ישראלי:

וזהו כוונת מהר"ל שמחלק בין ישראל שקיבלו התורה בכפיה אינם בגדר קטן שנולד... וכפיית הר כגיגית באה להדגיש אף היא שהקשר של ישראל לתורה הוא טבעי ומהותי, ואינו בגדרי הבחירה החפשית. והרי זהו, כפי שהוסבר בדברינו, הגורם שקבלת התורה [בסיני] לא הצריכה הנתקות מהעבר, אלא אדרבא, היתה מחויבת ועומדת מתוך הקשר האומתי שנוצר בשרשרת אבות הראשונים – אברהם יצחק ויעקב. על כן לא נאמר על ישראל בקבלת התורה "כקטן שנולד" – "כאילו מאליהם!"⁴

על מה מבסס אפוא כותב המאמר את התזה שלו? לאור טענתו שעיקר הגיור הוא על ידי קבלת המתגייר על ידי בית הדין, הרב ישראלי מצטט את דבריו המוקשים של הרמב"ם על שמשון ושלמה, שקיימו נשותיהן "ואע"פ שנגלה סודן" (משנה תורה, איסורי ביאה, פרק יג, הלכה יז), ומבאר שאת דברי הרמב"ם אפשר להבין לאור הבנתו את מעמד בית הדין בהליך הגיור. גיורן של נשים אלו היה תקף אף שלא כלל קבלת מצוות, משום שבית הדין קיבל אותן לכלל ישראל. ודוק, הרב ישראלי אינו נסמך על דברי הרמב"ם לשם הוכחת טענתו, אלא רק בא לבארם לאורה.

זהו אם כן הבסיס ל"תפיסה הציונית הדתית" של הגיור. אמנם בשולי מאמרו (עמ' 276) הרב רונס מזכיר שגם לא מעט ראשי ישיבות "חרדיות" הבינו כך את דברי הרמב"ם ואף הרחיבו על כך בשיעוריהם, אולם הוא מוסיף כי לדידו ייחודו של הרב ישראלי היה שהוא גם פסק כך להלכה.

ולא היא! הספר "חוות בנימין" איננו במקורו ספר שו"ת, אלא אסופה שערך הרב נריה גוטל בהנחיית הרב ישראלי, ובה מאמרים, פסקי הלכה ופסקי דין יחד עם שיעורים רבים שהרב ישראלי לימד בהזדמנויות שונות, כל סוגה והשער המיוחד לה. לא בכדי נכלל

3 שם, עמ' תיד.

4 שם, עמ' תיג-תיד. אין לי אלא להתפלא על עורכי כתב העת, שלא טרחו לעיין בדברי הרב ישראלי במקורם ולהעיר על דברי הרב רונס, בייחוד לאור מסקנתו המהפכנית והשגויה.

המאמר "גר שנתגייר כקטן שנולד, תכנו ומובנו", שבו דן הרב רונס, בשער "משפטי תורה". הוא איננו תשובה הלכתית או פסק הלכה, אלא תוכנו של שיעור שניתן בכינוס "תורה שבעל פה", כפי שהרב רונס מציין בעצמו בהערת השוליים הראשונה במאמרו (עמ' 259), כרוב יתר המאמרים בשער זה. מבחינה זו, ההבדל היחיד בין שיעורים שלימדו ראשי הישיבות "החרדיות" לביאור דברי הרמב"ם ובין "התפיסה הציונית דתית" של הרב ישראלי הוא במקום אמירת השיעורים ובקהל השומעים – תלמידי ישיבה ולא באי כינוס.

אך למותר לציין שמטבעו כל דיון למדני הבא להבהיר רעיון יסוד מסוים נוהג לצטט במהלך השקלא והטריא דעות הקשורות לדיון אף שאינן מכוונות להלכה למעשה. כאשר הדיון מכוון לפסיקת הלכה, יציין הפוסק אלו מבין הדעות שעסק בהן אינן להלכה, אולם בשיעור למדני הבא להבהיר מושג הלכתי או רעיוני אין בכך כל הכרח. ומה גם שהרב ישראלי ציטט את דברי הרמב"ם כדי לבארם, אולם הוא לא הסתמך עליהם כלל וכלל. זה פשר הסתירה לכאורה בין ביאור הרב ישראלי את דברי הרמב"ם, שהגיוור תקף גם ללא קבלת מצוות, ובין מסקנתו הסופית, שקבלת מצוות היא תנאי הכרחי לגיוור. בביאורו לדברי הרמב"ם לא העלה הרב ישראלי על דעתו לסטות מפסק ה"שולחן ערוך" בנושא, כפי שמעידים דברי הסיכום למאמרו שצוטטו לעיל.⁵

כל פרשנות שגורסת שלדברי הרב ישראלי ניתן להבדיל בין ההיבט הלאומי של הגרות ובין היבט קבלת המצוות שבה, וכל הבנה שלהלכה למעשה הרב ישראלי מסיק שגיוור ללא קבלת מצוות תקף אפילו בדיעבד, מנוגדות לחלוטין לדבריו המפורשים שצוטטו לעיל.⁶

נקודה נוספת מחייבת הבהרה. כאמור, הרב ישראלי מלמד שמעשה הגיוור הוא של בית הדין, המקבל את המתגייר לכלל ישראל בשם עם ישראל כולו. מרעיון זה הרב רונס מסיק (עמ' 264):

5 יש להעיר שהפסקה על דברי הרמב"ם שנדפסה ב"חוות בנימין" אינה מופיעה כלל במאמר המקורי בסיכום כינוס תורה שבעל פה כט, אלא נוספה על ידי הרב ישראלי בעת עריכת הספר "חוות בנימין" להגדלת תורה.

6 וכן כתב שם (חוות בנימין, שם, עמ' תיג) בביאור השוני שבין קבלת המצוות בכל הדורות ובין קבלתן הראשונית בסיני: "לא שייך ממילא כאן הדין של 'כקטן שנולד' [במעמד מתן תורה], שכן לא קבלת מצוות במעשה הגירות שבכל גר דעלמא הוא שעושה אותו כקטן שנולד, כי אם מה שנכנס (ע"י קבלת התורה ומצוות) לתוך כלל עם ישראל, הוא שעושה אותו שכזה. על כן ישראל שנשארו עם ישראל בקבלת התורה, ואדרבא, בתור שכאלה הם שנכפתה עליהם קבלת התורה, לא שייך בהם מושג זה כלל". "דעלמא" – הכניסה לכלל ישראל לדורותיה על ידי התורה והמצוות היא שהופכת את הגר ל"קטן שנולד", לכן העם הישראלי, המנותק מעברו הנכרי.

על מהות הגיור במשנתו של הרב שאול ישראלי זצ"ל

הרב ישראלי משלים את ההגדרה העקרונית שפתח בה... שקבלת המתגייר על ידי עם ישראל אינה תנאי ראשוני בלבד, שלאחריו מגיע רכיב הכרחי נוסף בדמות קבלת עול מצוות על ידי המתגייר, אלא הליך הגרות כולו מוסבר ככניסתו של המתגייר לעם ישראל...

לדבריו, אין מדובר בשלב שעיקרו בהליך הפנימי המכוון כלפי שמיא, כי אם אמירה שתכליתה ארצית, שכנוע בית הדין לקבלו. מדבריו עולה עוד כי קבלת עול מצוות אינה חלק ממעשה הגרות... הליך הגרות מחייב "משפט" בפני בית הדין, שיחליטו בו על קבלת המתגייר. ב"משפט" זה ובהכרעת בית הדין לקבלו אמורה קבלת המצוות לשמש תפקיד מרכזי אך לא מוכרח בהליך הגרות.

הרב רונס אינו מנסה כלל להסביר כיצד מסקנה זו מתיישבת עם דבריו המפורשים של הרב ישראלי בסוף מאמרו, כפי שהם צוטטו לעיל, שקבלת המצוות היא תנאי הכרחי לגרות:

קבלת מצוות, אין זה אלא בחינת גילוי מילתא שמסכים לתנאי שבו מותנית הצטרפותו לעם ישראל.⁷

אולם המעיין בדברים ישאל: מהו אם כן המעשה הקובע את הגיור לדברי הרב ישראלי – "משפט" בית הדין או קבלת המצוות על ידי המתגייר? בפסקה נוספת במאמרו כותב הרב ישראלי:

והנה יוכל לשאול השואל, והלא התורה ומצוותיה מה' ניתנו, משום מה לא יוכל הנכרי לקבל על עצמו מצוות ה' מבלי שתהא הסכמה של כנסת ישראל לקבלו לתוכה? משום מה כרוך מושג גירות בהזדקקות בית דין לצורך קבלת המצוות, שהוא כאמור ההחלטה המאשרת קבלתו לישראל.

התשובה לזה נראית, שאמנם כן, רשאי הוא לקבל המצוות, אך אזי יהיה בגדר אינו מצווה ועושה. שכן לא נצטוו בני אנוש לקיים תרי"ג מצוות, רק ישראל. על כן, בכדי להיות בגדר של מצווה ועושה, אין דרך אלא לכשיחשב מישראל, ולזה דרוש התנאי שעם ישראל יסכים לקבלו לתוכו!⁸

7 חוות בנימין, שם, עמ' תיד.

8 שם, עמ' תיב.

ההסבר הוא אפוא פשוט. מעשה הגיור הוא אכן על ידי בית הדין, שמקבל את המתגייר לכלל ישראל. על ידי כך בית הדין גם מטיל על המתגייר חיוב במצוות. הסכמתו של המתגייר לחיוב זה היא רק תנאי לגרותו, אולם תנאי הכרחי לקבלתו על ידי בית הדין. יתרה מזו, במקום אחר מבאר הרב ישראלי את חשיבותו העקרונית של תנאי קבלת המצוות בגיור:

רק הגר בהתגיירותו, בקבלתו על עצמו עול המצוות, עושה ניתוח נפשי של הנתקות מוחלטת מעברו ומאומתו...

הגיור, שאיננו רק טקס, אלא תהליך של מהפכה פנימית נפשית גדולה.

ישאלו מאי נפקא מינה? והרי גם יהודים ישנם שאינם שומרי תורה, ולמה נדרוש מהם יותר? אבל אצל יהודים קיימת מסורת דורות, היא ישנה והיא פועלת בסתר, והיא מתעוררת לעתים מסוימות. לא כן אצל הבא להסתפח, לו אין מורשת יהודית. להיפך, יש לו מורשה עכו"מית. אבותיו השתחוו לצלב, ויתכן שאולי גם היו בין פורעי פרעות ביהודים. גם הוא יכול להתהפך ליהודי, אבל דרוש אצלו תהליך פנימי שיחולל מהפכה ממש, שיעקור בחזקת היד את כל העבר ויכניס אותו לתוך עולם אחר. זה ודאי לא יתכן רק ע"י שיעבור טקס פורמלי. הנדרש הוא הרבה יותר מפורמלי.⁹

בניגוד ליהודים שאינם שומרי מצוות, מן הגר נדרש מהפך נפשי. מהפך זה יכול להתממש רק על ידי קיום המצוות. בלעדיו חסר המתגייר גם את הרובד הלאומי – אין לו דבר שיהפוך אותו ליהודי. זאת הסיבה שקיום המצוות הוא תנאי לקבלתו לכלל עם ישראל. אמנם זהו רק תנאי, כי בית הדין הוא אשר מקבל אותו, אולם תנאי הכרחי.

סוף דבר: לדעת הרב ישראלי, מהותו של הגיור היא קבלת בית הדין את הבא להתגייר לכלל ישראל וחיובו במצוות בגין קבלה זו. תנאי הכרחי לקבלה זו הוא הסכמת המתגייר לחיוב זה של קיום המצוות. אין במאמר הנדון ב"חוות בנימין", כמו גם באף מקום אחר בכתבי הרב ישראלי המוכרים לי, צל של רמז שגיור תקף בדיעבד ללא קבלת מצוות. הטוען כך טועה ומטעה.

בשולי הדברים קשה שלא לתהות איזה טעם יש בהדבקת תוויות של "חרדי" או של "ציוני דתי" למסקנותיו של פוסק זה או אחר, ובמיוחד כאשר מדובר על קבלה על ידי נציגות של כלל ישראל לכלל ישראל. היו גדולי תורה "חרדים" שהבינו את המקורות

9 הרב שאול ישראלי "על גיור כהלכה" הרבנות והמדינה 366 (הרב אברהם ישראל שריר עורך, התשס"א).

על מהות הגיור במשנתו של הרב שאול ישראלי זצ"ל

כפי שהבינו אותם חלק מגדולי התורה "הציונים דתיים", ולהפך. אכן, פסיקותיהם של גדולי ישראל לא ניתנות להפרדה מעולמם התורני הכולל, ובענייננו יש שידגישו את הפן הלאומי בייחודו של עם ישראל כבהגותו של ריה"ל, ויש שידגישו את פן קבלת המצוות וקיומן כדברי הרמב"ם.¹⁰ האם זה הופך את ריה"ל ל"ציוני דתי" ואת הרמב"ם ל"חרדי"? החסרים רמב"מיסטים בקרב הציונות הדתית וחרדים שמזדהים עם תורתו של רבי יהודה הלוי?

יש הנזקקים להדבקת תוויות כאשר הנמקותיהם לאימוץ דעה מסוימת ולדחיית דעה אחרת הן חלשות, ואזי עצם העובדה שהדעה שרצונם לדחות היא של "המחנה האחר" הופכת לטיעון מרכזי. אולם אין זו אלא עדות על חולשת טיעוניהם אף בעיני עצמם. באופן טבעי, לאחר הדבקת תוויות הופך כל דיון מדיון לגופו של עניין לדיון בגופו של מגזר, המביא להתבצרות בעמדות ויוצר חומות מיותרות של ניכור ו"שנאת חינוך". אל נא נטשטש מחלוקות, אולם הבה נלמד כל דעה, על היבטיה ההלכתיים וההשקפתיים, לגופה. הבה נאמץ אותה או נדחה אותה על פי מידת האמת שבה, ולא על פי מי שאמרה. גם אם יש שנוקטים דרך אחרת בוויכוחים עמנו, הבה נציג את הדרך הראויה. "והאמת והשלום אהבו".

10 ראה פרקים במחשבת ישראל (הרב שאול ישראלי עורך, התשל"ד), עמ' 205-210.